

Faraóni exodu

přepis přednášky francouzského historika, publicisty a křesťana *Jean Marie van Halsta* z cyklu *Bible a archeologie*, použité biblické citace pochází z Českého ekumenického překladu, „PBK“ označuje termín použitý v Kralické Bibli

Hebrejové a Hyksósově – Josef v Egyptě

Osmnácté století před Kristem bylo svědkem velkého stěhování národů, které souviselo s árijským vpádem z přelomu druhého tisíciletí. Egypt se znovu stává útočištěm národů, mezi nimi i Semitů. Postupem času se stěhování mění v invazi. Pro Egypt invaze Hyksósů znamenala konec Střední říše. O této době se Bible zmiňuje v příběhu o Josefovi (1. Mojžíšova 37 kap., 39-50. kap.) Josef, prodaný svými bratry jako otrok do Egypta, se stává správcem majetku Potífara (Putifar - PBK), velitele faraónovy tělesné stráže. Biblický text upřesňuje, že Potífara (Putifar) byl Egypťan. Pravděpodobně cíleně, protože faraón byl v té době Hyksós. Po mnoha dobrodružstvích se mladý otrok Josef ocitá na vrcholu egyptské hierarchie – je jmenován velkovezírem. I tento příběh byl považován za legendu. Vše začalo Božím zjevením Josefovi, že přijde sedm let hladomoru. Za legendární byla považována již zmínka o období sedmi let bez blahodárných záplav Nilu. A přesto basreliéfy z doby 5. dynastie zobrazují Egypťany trpící krutým hladem. Ještě přesvědčivější zprávy přinesly nálezy na ostrově Sahel.

Ostrov Sahel leží asi 10 kilometrů na jih od Asuánu, tedy na úrovni prvního vodopádu. Staří Egypťané věřili, že zde Nil pramení. Zde se podle jejich představ rodily záplavy na rozkaz boha Chnúma – strážce pramenů. V roce 1889 byl na ostrově objeven dlouhý skalní nápis. Archeologové došli k závěru, že pokud byl nápis vytesán v řeckořímském období, musí být kopií mnohem staršího originálu, protože obsahuje některé archaické hieroglyfy. Text začíná jmény trojice božstev uctívaných v tomto kraji, z nichž nejvyšší byl právě Chnům. Text se zmiňuje o faraónově zármutku, protože Nil „nepřišel po dobu 7 let“. Nedá se spolehlivě předpokládat, že se jedná o stejné období, které předpověděl Josef, ale ze zprávy vyplývá, že se tato událost mohla v dějinách Egypta několikrát opakovat.

V biblickém příběhu o Josefovi autor používá výrazu jako vězení (1. Mojžíšova 39,20; 40,15) a oběšení (1. Mojžíšova 40,22), ačkoli tyto tresty byly pro Egypťany před obdobím Hyksósů neznámé. Po jmenování velkovezírem musel Josef vykonat přehlídku ve voze (1. Mojžíšova 41,13). Také vozy pronikly do Egypta současně s Hyksósy. Podobně o zestátnění pozemků se hovoří až od počátku Nové říše; bylo součástí plánu, který Josef navrhl v zájmu záchrany Egypta během druhého přechodného období (1. Mojžíšova 47,20), Období Hyksósů je historickou skutečností, jež uznává naprostá většina odborníků, kteří zařazují biblický příběh o Josefovi do doby hyksóské nadvlády (Jean Vercoutter, Emile Drioton, Arthur Weigall, Pierre Montet). Josef, prostý hebrejský pasáček, se mohl stát egyptským velkovezírem, protože sám faraón byl Semitou, tedy rasově příbuzným.

Znal Mojžíš Ramesse II.?

Josef se stal vrchním správcem Egypt za vlády Hyksósů. Sedm let trvajícím hladomorem přivedl do Egypta i jeho příbuzné, kteří se usadili v zemi Gošenu (Gesen – PBK) (1. Mojžíšova 47,27). Později Ramesse II. založil hlavní město v deltě Nilu a nazval ho Pi-Ramesse. O tomto městě je zmínka v 2. Mojžíšově 1,11, kde je řečeno, že Hebrejové se podíleli na jeho výstavbě. V 2. Mojžíšově 12,27 se o tomto městě hovoří v souvislosti s Exodem – vyjitím Židů z Egypta. Můžeme na základě těchto textů tvrdit, že Ramesse II. byl utlačovatelem Hebrejů? Je pravda, že tento velký starověký stavitel

do dějin výrazně zasáhl. Města Pi-Ramesse, Memfis, Abú Simbel a Thíby svědčí dodnes o velikosti tohoto faraóna. Před chrámy, které dal vystavět, se dal mnohokrát zobrazit kolosálními sochami, z nichž některé jsou až 27 metrů vysoké (Pi-Ramesse). Aby dokázal svou slávu a moc, dal vytesat ve vápencových skalách v Abú Simbel obrovské chrámy. Velký chrám je 33 metrů vysoký, 38 metrů široký a 63 metrů hluboký. V průčelí jsou čtyři sochy vysoké 20 m, vytesané ve skále, které Ramesse II. představují. Zařadil se mezi egyptská božstva a na některých reliéfech se nechal zobrazit dokonce vyšší než bohové. Tento faraón, syn Setchiho I. a královny Tuje, byl bezpochyby největším panovníkem 19. dynastie. Vládl v letech 1298-1235 př. Kr. Mírová smlouva, kterou uzavřel s Chetity v roce 1278, umožnila Egyptu žít půl století v míru a blahobytu. V době jeho smrti se však Egypt ocitl ve svízelné situaci; byl tísněn ze dvou stran – asijskými národy a Lybií.

Syn Ramesse II., Merenptah svá vítězství nad těmito národy 5. roku svého panování nechal zvěčnit na stéle, která je dnes nazývána „Izraelská“ (Káhirské muzeum), protože je na ní prozatím jediná nalezená zmínka o Izraeli v hieroglyfických textech: „Kanaan je rozvrácen, Aškalón je vypleněn, Gezer je rozbořen, Jenóam je zničen, Izrael je zpusťošěn a už nemá žádné plody, území Charu (Sýrie a Palestina) je jako vdova, vydáno napospas Egyptu. Ve všech těchto zemích je nastolen mír.“ Někteří historikové jako Daumas zpochybnili věrohodnost zprávy o výpravě tohoto faraóna do Izraele. Avšak většina historiků, jako Vercoutter, Pirenne, Yoyotte, Vandier, Drioton, je přesvědčena, že se toto tažení uskutečnilo. Archeologické vykopávky v Palestině prokázaly, že v té době bylo zničeno mnoho měst. „Stéla však přesvědčivě dokazuje přítomnost Izraele v západní Palestině kolem roku 1220“, a tím nám „poskytuje užitečnou informaci pro diskuzi o vyjití Židů z Egypta“, jak napsal Finegan. Je tedy zřejmé, že jestliže se Izraelité nacházeli v Palestině v letech 1230-1220, nemohli opustit Egypt za vlády Merenptaha ani za Ramesse II. Pro toto tvrzení máme ještě další důvody. Stéla vztyčená Ramessem II. a objevená ve městě Tanis oslavuje čtyřsté výročí města Pi-Ramesse, což dokazuje, že město existovalo již před 19. dynastií. Ve skutečnosti Ramesse II. vybudoval své hlavní město ze starého Hatvóret (Avaris), hlavního města Hyksósů. Opisovač 2. knihy Mojžíšovy pouze zaktualizoval text tím, že město nazval jeho novým jménem. Podobně je tomu v 1. knize Mojžíšově, kde je zmínka o Pi-Ramesse v souvislosti s příběhem o Josefovi. (Nikdo tento příběh nedatuje do doby Ramesse II.). Text, který se zmiňuje o Židech jako o stavitelích Pi-Ramesse (2. Mojžíšova 1,11), nehovoří ani tak o stavbě města, ale o stavbě skladů v něm. Ptáte se, proč Egyptané oslavovali 400 leté výročí města, které bylo hlavním městem Hyksósů – asijských, semitských okupantů? Proč se faraóni 19. dynastie vracejí ke kultu boha Sutecha, ačkoli ho Hyksósově uctívali jako svého Baala, a faraóni 18. dynastie, kteří Hyksósy vyhnali, tohoto boha zavrhlí? Jméno Setchu II., otec Ramesse II., je přímo odvozeno od jména boha Sutecha. V malém chrámu v Abú Simbel jeden reliéf představuje Ramesse II., jak je korunován bohy Sutechem a Hórem. Dnes již víme, že praděd Ramesse II., který se jmenoval také Setchi, pocházel ze staré taniské rodiny a mohl být docela dobře hyksóského původu. Porovnáním soch představujících Ramesse II. a jeho pravé tváře z jeho mumie můžeme dojít k závěru, že měl asijské předky. A proč by Hebrejové, kteří se těšili přízni Hyksósů, měli být pronásledováni jejich potomky?

V protikladu s obecným názorem se domnívám, že Ramesse II. nemohl být utlačovatelem Hebrejů, protože byl sám Asijec a Semita. Kdo tedy mohl být faraónem v době Exodu? Po Josefově smrti kolem roku 1590 př. Kristem, hyksóský faraón Apópi poslal egyptské dynastii, která současně vládla v Thibách, dopis. Stěžuje si, že mu „thébszí hroši nedávají spát“. Jde pravděpodobně o narážku na obětování hrochů, které prováděli thébszí kněží. Hroch představoval boha Sutecha, hlavní božstvo Hyksósů, ale pro Egyptany představoval boha zla. Když Apópi dostal odmítavou odpověď, nepřátelství mezi Thébami a Hyksósy se ještě prohloubilo. Spory skončily vítězstvím thébských panovníků v roce 1580 př. Kristem. Ahmóse I. zničil Hatvóret, hlavní město Hyksósů. A protože pocházel z Théb, zvolil si za své sídlo, a zároveň hlavní město říše, Théby. Tito faraónové 18. dynastie vyhnali Hyksósy a Asiaty si zošklivili. Nepřekvapuje nás tedy, že asijští, semitští Hebrejové byli podrobeni v otroctví v období, kdy Nová říše dosáhla svého vrcholu.

Biblické texty obsahují přesné údaje týkající se vyjití Hebrejů z Egypta, V epištole Galatským 3,17

apoštol Pavel píše o 430 letech, která uběhla od slibu, který dal Bůh Abrahamovi, k vydání Zákona Židům na Sinaji. Abrahám přišel do Kanaanu v roce 1875 př.Kr. Odečteme-li 430 let, pak by datum exodu připadalo na rok 1445 př.Kr. V 1. knize Královské 6,1 čteme: „Čtyři sta osmdesát let po vyjití Izraelců z egyptské země, čtvrtého roku svého kralování nad Izraelem, v měsíci zivu, což je druhý měsíc, ... začal Šalamoun budovat dům Hospodinu.“ Tento text je rozhodující, protože se zmiňuje o dvou podstatných událostech v dějinách Izraele – o vyjití z Egypta a o stavbě chrámu. Uvádí přesné datum – čtvrtý rok kralování Šalamouna, tedy rok 966 př. Kristem. Tento rok je tedy 480. rokem od vyjití Izraelců z Egypta. Exodus se tedy uskutečnil v roce 1445 př. Kristem. Text v 2. Mojžíšově 12,40 však říká, že „doba pobytu, kterou Izraelci v Egyptě strávili, byla 430 let“. Doba mezi příchodem Jákobovy rodiny za vlády Hyksósů kolem roku 1660 a vyjitím Židů z Egypta roku 1445 je 215 let, tedy polovina z 430. Poznamenejme, že Abrahám byl také v Egyptě, ale mnohem dříve, kolem roku 1875 př. Kristem. Mezi lety 1875 a 1660 uběhlo také 215 let. Sečteme-li tedy tyto dvě poloviny, dostaneme 430 let. Pak by byl Abrahámův příchod do Egypta považován za počátek pobytu Izraelců v Egyptě. Je zajímavé, že řecký překlad Starého zákona – Septuaginta a také samaritánský Pentateuch uvádějí, že od Abrahama k Exodu uplynulo 430 let.

Jestliže Židé vyšli z Egypta v roce 1445 př. Kr., pak to bylo právě uprostřed 18. dynastie. Je vůbec možné, aby se Exodus uskutečnil v tomto údobí egyptských dějin? Bible uvádí, že „v Egyptě nastoupil nový král, který o Josefovi nevěděl“ (2. Mojžíšova 1,8). Je podivné, že egyptský velkovezír by nebyl znám faraónovi, který by byl přírizeným následníkem trůnu. Nemohlo se tedy jednat o změnu faraóna, ale o změnu dynastie? Začíná nová éra a Egypt se snaží zapomenout na okupaci Hyksósů. Pak také nepřekvapuje, že nový faraón, který Židy zotročil, Josefa neznal. Faraóni 18. dynastie vedli válečné tažení proti Núbii, aby zabezpečili jižní hranici říše a za Thutmóse I. a Thutmóse II. (v letech 1476-1473) táhli až k hornímu Eufratu, aby předešli novému asijskému vpádu. Nepřekvapuje, že právě tito velcí dobyvatelé Blízkého východu nutili zotročené Židy stavět z cihel sklady ve městech, která budou později nazvána Pi-Ramesse a Pitom (Fiton – PBK) v nejvýchodnější části delty Nilu, na východní hranici Egypta, jako zásobárny pro faraónovy výpravy na východ. Fresky z doby 18. dynastie znázorňují semitské otroky při výrobě cihel. Na sandálu, který se našel v Tutanchamonově hrobce, je zobrazen černý Nubijec a rudý Semita – faraón po nich celý den symbolicky šlapal. Navzdory útlaku hebrejský národ rychle rostl. Faraón se obával nového semitského převratu, a proto vydal drastické nařízení – usmrtit každého židovského novorozence mužského pohlaví.

Právě zde začíná Mojžíšův příběh (2. Mojžíšova 2. kapitola). Když Mojžíšovi rodiče nemohli dítě již déle schovávat, vymazali košík smolou, chlapce do něj vložili a svěřili ho Nilu. Tam ho objevila „faraónova dcera“. Dala mu jméno Mojžíš, které se může přeložit jako „syn vody“, nebo dáme-li přednost kmeni „moše“, potom by jeho jméno mělo význam „zrozený“. Faraónova dcera dítě adoptovala. Mojžíšovi se dostalo egyptské výchovy. Bible zdůrazňuje, že „byl vychován ve vši egyptské moudrosti“, jak se sluší na syna faraónovy dcery, a že „byl mocný v slovech i činech“ (Skutky 7,22). Nemohl však zapomenout na výchovu své pravé matky Jokebedy (Jochebed – PBK), která byla jeho kojnou. Mojžíš nezapomněl na Boha svých otců. Bylo vůbec možné, že faraónova dcera adoptovala hebrejské dítě, které bylo jejím otcem odsouzeno k smrti? Nabízí se vysvětlení, které bere v úvahu politické a náboženské souvislosti.

Egyptané uctívali Nil jako božstvo – boha Hapiho. Egyptský mýtus o Usírovi a Ésetě popisuje, jak byl bůh Usíre zákeřně zavražděn svým bratrem bohem Sutechem, který jeho mrtvolu vhodil do Nilu. Éset, Usírova manželka, ho v Nilu našla a znovu ho přivedla do říše živých, aby ji oplodnil. Porodila pak boha Hóru. V představě Egyptanů se Hór rodí z Nilu a Usíre je obrazem a projevem boha záhrobí. V říši mrtvých (v Údolí králů), které je na západním břehu Nilu, vycházející slunce budí dojem, jako by vycházelo z Nilu. A tak se slunce v představách Egyptanů každodenně rodilo z Nilu a bylo ztotožňováno s bohem Hórem, Usírovým synem. Stává se tak symbolem znovuzrození (Hór je rovněž první faraónův titul).

Dítě, které faraónova dcera vytáhla z vody, pro ni představuje znamení. Toto dítě přichází od Usíra

a může být vtělením boha Hóra – nově zrozeným. Snad proto Mojžíše nazvala Moše – Zrozený. Potom chápeme, že dítě adoptovala a chápala ho jako předurčeného následníka trůnu. „Mojžíš byl vychován ve vši egyptské moudrosti a byl mocný v slovech i činech“. (Skutky 7,22). Nyní nás již tento výrok neudivuje.

Můžeme vědět, jak se „faraónova dcera“ jmenovala? Podle Bible Židé opustili Egypt v roce 1445 př. Kr. V 2. Mojžíšově 7,7 se dozvídáme, že Mojžíšovi bylo tehdy 80 let. Narodil se tedy roku 1525 př. Kr. V té době vládl faraón Thutmóse I. Měl několik dětí, ale přežila z nich jen jedna dcera. Jmenovala se Hatšepsovet. Její otec zemřel roku 1520 (Mojžíšovi bylo tehdy 5 let). Vdala se za Thutmóse II., který se stal faraónem a panoval do roku 1505 př. Kr. Královský pár neměl syna, ale dvě dcery. Stačilo, aby se Mojžíš s jednou z nich oženil a stal by se legitimním faraónem. Měl však konkurenta – nemanželského syna faraóna Thutmóse II. Ten se podobným způsobem mohl stát následníkem trůnu. A je zvlášť pozoruhodné, že měl podporu kněží boha Amona, kteří neměli Hatšepsovet nijak v lásce (obávali se snad Mojžíše – Hebreje, monoteisty?) Když v roce 1505 Thutmóse II. zemřel, Hatšepsovet učinila závažné rozhodnutí – zabránila sňatku své dcery s nemanželským synem svého muže a tím ho nepřipustila k vládnout. Existují i názory, že si ho vzala sama, ale výsledkem byl stejný – stala se sama faraónem. Nechávala se zobrazovat s pěti odznaky královské moci, dokonce i s falešnými vousy. V historii Egypta je to ojedinělý případ. Tato rázná a svérázná žena měla dostatek rozhodnosti, kterou projevila již kdysi, když proti všemu a všem adoptovala hebrejské dítě. V roce 1828 si Champollion povšiml, že v chrámu v Dér al-Bahrí bylo jedno jméno systematicky vysekáváno, obrazy smazány, sochy rozbity nebo poškozeny. Egyptologové Lepsius a Mariette došli k závěru, že chrám dala vystavět žena, královna, která byla později pečlivě vymazána ze seznamu králů. Manetho, egyptský kněz z 3. století př. Kr., který byl pověřen, aby vytvořil pořadí králů, se zmiňuje o ženě jako 5. faraónovi 18. dynastie, ale její jméno mu bylo neznámé.

V Karnaku byly také objeveny smazané postavy, vysekané kartuše s jmény a zazděné obelisky. Po odstranění zdíva se objevilo jméno královny Hatšepsovet – 5. faraóna 18. dynastie. Chrám v Dér al-Bahrí byl dílem Hatšepsovet a je jednou z nejkrásnějších staveb starověkého Egypta. Byl to nejspíše Thutmóse III., který po svém nástupu k moci v roce 1483 př. Kr. se snažil vymazat jméno královny, která mu tak dlouho bránila nastoupit na trůn. Dokážeme si představit, že se Thutmóse III. zachoval stejně v případě eventuálních zmínek o Mojžíšovi. Z biblického textu se dozvídáme, že Mojžíš ve svých 40 letech chtěl pomoci svým zotročeným bratrům. Bylo to v roce 1484 př. Kr. Thutmóse III. se dostal k moci, odstranil vzpomínku na královnu Hatšepsovet a jakmile se ocitl na trůnu, pronásledoval Mojžíše, který utekl do pouště.

„Po mnoha letech egyptský král zemřel“. (2. Mojžíšova 2,23) Výraz „mnoho let“ velmi dobře vystihuje vládu Thutmóse III. - sám vládl 35 let, a přičteme-li k tomu roky, kdy se o trůn musel dělit, vyjde nám 57 let. Když Bůh Mojžíše povolal, aby vyvedl jeho lid z Egypta, bylo Mojžíšovi už 80 let. Bylo to tedy v roce 1445 př. Kr. V Egyptě už rok vládl nový faraón, jmenoval se Amenhotep II. Avšak nový faraón se nechtěl lehce vzdát levné pracovní síly, kterou Hebrejové představovali. Navíc propustit je na příkaz jejich Boha Jahve by znamenalo podřídit se mu a uznat jeho nadřazenost nad egyptskými bohy. Až desátá rána, smrt jeho syna, faraóna zlomila (2. Mojžíšova 11. a 12. kapitola). Našly se záznamy, které dokazují, že Amenhotep II. měl syna, který se však nikdy nestal králem. Zemřel při desáté ráně?

Thutmóse IV., nemanželský syn Amenhotepa II., na stéle, kterou dal umístit mezi tlapy Velké sfingy v Gíze, zanechal zajímavé svědectví: „Nebyl jsem určen k panování.“ A tak když legitimní syn Amenhotepa II. zmizel, Thutmóse IV. se roku 1425 př. Kr. ujal vlády. Amenhotep II. by podle této chronologie měl být faraónem v době Exodu. Zdá se, že archeologické vykopávky, které vedli od roku 1907 do roku 1909 Sellin a od roku 1930 do roku 1936 Garstang, prokázaly, že město Jericho, které objevili, bylo chráněno dvojitou hradbou. To přesně souhlasí s biblickou zprávou z knihy Jozue 2,15. Tito vědci uvádějí, že město Jericho bylo zničeno kolem roku 1400 př. Kr., tedy zhruba 40 let po Exodu. To souhlasí s biblickým textem, který uvádí, že Židé strávili v poušti 40 let.

Několik dopisů nalezených v Tell el-Amarně, v městě faraóna Achnatona, dosvědčuje, že palestinských měst se kolem roku 1370 př. Kr. zmocnili Chabírové. To byla doba dobývání zaslíbené země Hebreji. Jsou Chabírové totožní s Hebreji? Podobně jako R. De Vaux, D. Rops, A. Neher můžeme říct, že „všichni Chabírové nebyli Hebrejové, ale všichni Hebrejové byli Chabírové“.

Máme dostatek informací z egyptských památek i z historických záznamů a existuje taková shoda mezi biblickou chronologií a chronologií 18. dynastie a příběh o Mojžíšovi je natolik v souladu s posloupností faraónů (zvláště královnou Hatšepsovet), že přestože nemáme žádný písemný důkaz o životě Mojžíše v Egyptě, můžeme vycítit, jak se Mojžíšův stín vznáší nad nejslavnější dynastií Nové říše, a že Amenhotep II. byl pravděpodobně faraónem Exodu.

Achnaton – dozvuky Exodu?

Počátkem listopadu 1922 došlo k objevu, ve který již nikdo nedoufal. Byla objevena hrobka faraóna Tutanchamona. Tutanchamon byl následníkem Achnatona, faraóna odpadlíka, který zavrhnul tradiční egyptská božstva v čele s Amonem, i jejich kněží, a zavedl monoteismus – náboženství jednoho boha – Atona. Původně se jmenoval Amenhotep IV., ale přijal nové jméno – Achnaton, což znamená „milý Atonovi“.

Podle naší hypotézy, podle které se Exodus – vyjití Hebrejů z Egypta, uskutečnil v 15. století před Kristem, je zřejmé, že pobyt Židů v Egyptě, Mojžíš, 10 ran, přechod Židů přes Rudé moře a další události nemohly nechat Egyptany lhostejnými. Museli uznat, že jediný Bůh Hebrejů je mocnější než všichni bohové Egypta. To je jeden z důvodů, který vedl vládce Egypta ke kultu jednoho Boha – Atona, který navíc nebyl nijak personifikován. (Stejně tak Židé si neměli zobrazovat Boha Jahve). Achnaton se tak stal Atonovým prorokem. Achnatonova reforma trvala 12 let.

Amonovi kněží, zbaveni vlivu, si to nenechali líbit. Achnatonův nástupce – devítiletý Tutanchaton, což znamená „Dokonalý je život Atonův“, nedokázal pokračovat v náboženské reformě svého předchůdce a pod tlakem kněží změnil své jméno na Tutanchamon - „Dokonalý je život Amonův“. Egypt se tak s jediným bohem rozešel.

Tutanchamona nepotkal osud, v který sám doufal. Ač zavřen ve zlaté rakvi, chráněn bohy a bohyněmi a jeho tělo mumifikováno, jeho mumie neodolala času, naopak, látky určené k tomu, aby ji zachovaly po celou věčnost, ji rozložily.

Adoptivní syn královny Hatšepsovet – Mojžíš, se měl přes svůj hebrejský původ stát faraónem. On si však zvolil jiný osud než egyptský trůn – rozhodl se sdílet osud svého opovrhovaného národa. „Mojžíš věřil, a proto, když dospěl, odepřel se nazývat synem faraónovy dcery. Raději chtěl snášet příkoří s Božím lidem než na čas žít příjemně v hřichu; a Kristovo pohanění pokládal za větší bohatství než všechny poklady Egypta, neboť upíral svou mysl k budoucí odplatě. Věřil, a proto vyšel z Egypta a nedal se zastrašit královým hněvem; zůstal pevný, jako by Neviditelného viděl.“ (Židům 11,24-27).

Bůh Mojžíše povolal, když mu bylo 80 let, aby se stal vysvoboditelem jeho lidu z otroctví. Mojžíš zavedl Izraelity na Sinajský poloostrov, kde se mu Bůh znovu zjevil a dal mu kamenné desky a na nich deset slov pro štěstí jeho lidu a celého lidstva. Tento poklad je stejně vzácný i dnes. Představuje stále platná pravidla života, schopná přinést pokoj a mír do lidských vztahů. Mojžíšovi se dostalo přednosti obdržet i další zjevení, která během dlouhého putování pouští pečlivě zaznamenal do svých pěti knih, kterými začíná Bible. Čtyřicet let po vyjití z Egypta stál Mojžíš na hoře Nébo a hleděl na zemi zaslíbenou jeho lidu. On sám však to ní nikdy nevstoupil (viz 4. Mojžíšova 20. kapitola a 5. Mojžíšova 3,23-28). Jeho cesta zde končí. „I zemřel Mojžíš, služebník Hospodinův, tam v moábské zemi podle Hospodinovy výpovědi.“ (5 Mojžíšova 34,1-8). Nikdo nikdy jeho hrob nenašel. Byl pohřben bez zlata a bez sarkofágu. Avšak Bůh pro něj měl něco

lepšího – vzkřísil ho k novému životu (Matouš 17,1-8, Juda 9). Mojžíš žil 120 let, mnoho trpěl, avšak poznal i radosti, které mohlo poznat jen málo lidí. Zemřel, jeho hrob je neznámý, ale jeho rozhodnutí mu zajistilo jiný osud než Tutanchamonovi – přivedlo ho k Bohu, k věčnosti. Každý z nás je v životě postaven před obdobnou volbu, každý z nás sám rozhoduje o svém věčném osudu.

Jean Marie van Halst